

*Національний юридичний університет ім.
Ярослава Мудрого (м. Харків), доцент
кафедри кримінального права, к.ю.н., доц.*

КОРУПЦІЯ – ОБРАЗ ВОРОГА У КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Корупції та її різноманітним проявам оголошено непримириму боротьбу. Розробці понять, засобів та ефективних методів приділяється підвищену увагу як на законодавчому рівні, так і в науковій літературі.

На сьогодні схвалена та діє Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки, затв. постановою Кабінету Міністрів України № 265 від 29 квітня 2015 р., що визначає пріоритети державної антикорупційної політики до 2018 року. Їх реалізація повинна створити основу для подальших реформ у цій сфері, зокрема, усунути одну з основних причин незадовільного стану справ у сфері антикорупційної політики в Україні, якою є фрагментарність і недосконалість законодавчої та інституційної антикорупційної інфраструктури [8].

В сфері боротьби з корупцією задіяно значні людські, матеріальні та фінансові ресурси. Так, Європейський Союз виділяє понад 16 мільйонів євро на підтримку українських державних антикорупційних органів, про що, за повідомленням УНІАН, 16 вересня 2016 року заявив єврокомісар з питань розширення та європейської політики сусідства Йоганнес Ган [4]. Підтримка охоплюватиме консультації, навчання та зміцнення потенціалу; матеріальна допомога буде надходити у вигляді ІТ-обладнання та програмного забезпечення. Програму впроваджуватиме Данське агентство з міжнародного розвитку (DANIDA), яке має великий досвід в управлінні проектами в сфері належного врядування в Україні та за кордоном. До складу DANIDA буде залучено інші країни-члени, зокрема з Центральної та Східної Європи. Це допоможе, зокрема, скористатися їх багатим досвідом і знанням у цій галузі. Загальний бюджет програми - 16,34 млн євро. З цієї суми внесок Євросоюзу становить 15 млн євро, решта - кошти Данії [5].

Між тим, попри значний обсяг наукових досліджень, активність та гучні заяви з боку державних посадовців, насправді відсутні будь-які вагомні результати, а стан боротьби з корупцією продовжує залишатися незадовільним.

Крім того, як зазначає Є.Л. Стрельцов [10, с.65-70], помітною стає тенденція зміни філологічного (граматичного) тлумачення поняття корупції, адже починає переважати її розуміння від лат. *corruptio* («розтлівати») як розкладання, розбещеності тощо, а не як підкупу, продажності, що мало місце раніше. До корупційних почали відносити діяння, які порушують встановлений порядок здійснення фінансових операцій (фінансової діяльності) або так званій фінансовий правопорядок, яким визначається здійснення різних видів господарської діяльності.

На думку Ю.А. Пономаренко [7, с.145], є достатньо розбалансованими законодавчі приписи про боротьбу з корупційними злочинами, і під ідеєю посилення боротьби з ними, навпаки, відбулася декриміналізація багатьох діянь. Так, необґрунтовано декриміналізовано перевищення влади, вчинене службовою особою, яка не є працівником правоохоронних органів (ст. 365 КК України). У результаті цього суди та органи досудового розслідування вимушені або не притягувати до відповідальності осіб, які вчиняють діяння істотної суспільної небезпечності, або ж неправомірно «підганяти» кваліфікацію вчиненого під зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), хоча між перевищенням та зловживанням, як відомо, є сутнісна відмінність. Крім того, звужене визначення істотної шкоди та тяжких наслідків злочинів в сфері службової діяльності (пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України) викликало неможливість кримінально-правового реагування на ті випадки зловживання владою, перевищення влади або службової недбалості, що спричинили не матеріальну, а, наприклад, фізичну шкоду чи порушили конституційні права і свободи людини, чи підірвали авторитет і довіру до органів влади.

Н.А. Савінова пояснює такий стан речей «ефектом плато» (plateau effect), в якому перебуває вітчизняна кримінально-правова доктрина, та за який остання не розвиває кримінальне право з необхідним для звичайної людини й очікуваним суспільством коефіцієнтом корисності [9, с.122]. Сформульовано вельми слушне питання: чому доктрина кримінального права не акцентує такої саме уваги на масовості і значній суспільній небезпечності інших кримінальних правопорушень (суддівські злочини, злочинні побори в школах, порушення прав пацієнтів, перевищення влади працівниками правоохоронних органів тощо), необхідності боротися з ними і забезпечувати належне кримінально-правове поведіння із жертвами таких масових діянь. Пояснення вбачається у наступному: «... тренди вигадування нового загального «ворога», на кшталт, тотальної боротьби з корупцією, за наявності переважно

політичної, але не кримінально-правової складової, урешті-решт, призводитимуть до оскарження відповідних справ у ЄСПЛ і відповідно відшкодування з бюджету країни (а це наші кошти – зарплати, пенсії, стипендії). Безумовно, боротьба з корупцією має проводитися, але розумно, продумано і головне – з користю для суспільства, а не на шкоду йому» [9, с.124].

Цей «образ ворога» у вигляді корупційних правопорушень є доволі привабливим у кримінально-правовій політиці України та серед нововладців, які бажають звітувати, але не мають справжнього наміру щось змінювати.

Взагалі, під «образом ворога» розуміють [6] цілісне уявлення про опонента (явище), що інтегрує перекручені та ілюзорні риси, яке починає формуватися в ході латентного періоду конфлікту в результаті сприйняття, детермінованого негативними оцінками. Поки немає протидії, поки погрози не реалізовано, образ ворога носить опосередкований характер. У процесі ескалації образ ворога проявляється все більш виразно й поступово витісняє об'єктивний образ.

Про те, що образ ворога (у розглядуваному випадку – корупційні правопорушення та їх суб'єкти) стає домінуючим в інформаційній моделі конфліктної ситуації, свідчать: 1) недовіра (все, що виходить від ворога, або погано, або, якщо це розумно, то переслідує нечесні цілі); 2) покладання провини на ворога (корупція є відповідальною за всі проблеми у державі і суспільстві); 3) негативне очікування (все, що робить корупціонер, він робить з єдиною метою – завдати нам шкоди); 4) ототожнення зі злом (корупційні відносини втілюють протилежне тому, що я є і до чого прагну, корупціонер прагне знищити те, чим я дорожу, і тому повинен бути сам знищений); 5) виставлення «нульової суми» (все, що вигідно корупціонеру, шкодить нам, і навпаки); 6) де-індивідуалізація (той, хто належить до групи корупціонерів, автоматично є нашим ворогом); 7) відмова в співчутті (ми не маємо нічого спільного з нашим ворогом, ніяка інформація не зможе спонукати нас виявляти до нього гуманні почуття; керуватися етичними критеріями стосовно ворога нерозсудливо; зокрема, корупціонер не може бути звільнений, як всі інші правопорушники за аналогічних умов, від кримінальної відповідальності на підставі положень ст.45 КК України у зв'язку з дійовим каяттям тощо).

Закріпленню образу ворога сприяють штучне фокусування надмірної уваги, зростання негативних емоцій, очікування деструктивних дій від іншої сторони, негативні стереотипи і установки, значимість об'єкта конфлікту для особистості (групи), тривалість конфлікту, зовнішні очікування тощо.

Але об'єктивно слід визнати, що корупція є не більш суспільно небезпечною, ніж викрадання коштів з бюджетів різних рівнів або навіть з програм по боротьбі з корупцією, необгрунтоване завищення тарифів на комунальні послуги, що веде до зубожіння населення, відмова у доступі до правосуддя (заперечення судами всіх ланок можливості оскаржити рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вар-тою, якщо воно прийняте (продовжено) не в межах досудового розслідування, а під час розгляду кримінальної справи вже по суті у суді першої інстанції), свідома протидія з боку правоохоронних органів реалізації права на необхідну оборону тощо.

Крім того, справжнє, а не деклароване, ставлення у суспільстві до проблеми корупції є вельми неоднозначним.

Складність справи полягає у поширеності другого з двох базових різновидів корупції, яким запропоновано [1] відповідні найменування: 1) «римський тип» (сплатити за те, щоб отримати надмірне або заборонене); 2) «візантійський тип» (сплатити за те, щоб отримати належне, гарантоване законами).

На думку Я.І. Гілінського суспільства без корупції не існує. Вона була, є та буде так само, як крадіжка, згвалтування, шахрайство, держав-на зрада тощо.

Корупція існує повсюди. Скандали щодо її першого, тобто – римського, різновиду на рівні від заступника міністра періодично спалахують у всіх благополучних країнах Європи та Америки. Тим більше є зрозумілим їх презирство та обурення в адресу тих нерозвинутих суб'єктів міжнародного права, на території яких не подолано корупцію візантійського типу (Україна, Камерун, Іран, Непал, Нікарагуа, Парагвай тощо).

Але не слід забувати, що в останній групі країн корупція виступає своєрідним соціальним клапаном, який дозволяє ледве дотягнутися до мінімального рівня стандарту забезпечення і реалізації прав людини, що тільки на папері проголошені в якості найвищих цінностей відповідної держави і суспільства.

Для ефективного подолання розглядуваних негативних явищ вбачається необхідним: 1) припинити традиційне окомилювання європейської спільноти удаваними досягненнями; 2) зняти законодавче навантаження з проблеми корупції; 3) почати реальне знищення підґрунтя корупції «візантійського» типу шляхом забезпечення реальної можливості реалізації прав і свобод громадян.

З приводу першого напрямку, вважаємо, що не слід соромитися власного вітчизняного надбання, в тому числі в правовій сфері, навпа-

ки, треба рішуче і мотивовано відмовляти в імплементації запозичених положень, які є руйнівними для національної системи права.

Відносно другого напрямку вбачається можливим внести зміни до всіх статей Загальної частини КК України, які мають антикорупційний підтекст, зокрема, до ст.45 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям») КК України шляхом виключення тексту «... крім корупційних злочинів ...» та примітки до неї, адже можливість звільнення особи, яка після вчинення злочину щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду, повинна мати місце для будь-якого злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, що вчинений вперше, без будь-яких виключень, що пов'язані з його тією чи іншою спрямованістю (корупційною, військовою, проти правосуддя, журналістів тощо).

Так само слід вчинити і з Розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Загальної частини КК України, а саме – визнати його таким, що не відповідає загальним положенням і принципам вітчизняної правової доктрини, і скасувати у найближчий термін.

Стосовно реалізації третього напрямку, зокрема, в сфері кримінального права та практики його застосування, слушним буде рекомендувати представникам судової влади нарешті визначитися з власною громадянською позицією та не ухилятися від винесення виправдувальних вироків у всіх випадках, коли для цього є підстави відповідно до ч.1 ст.373 КПК України; забезпечувати доступ до правосуддя, в тому числі шляхом усунення перешкод для оскарження рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо воно прийняте (продовжено) не в межах досудового розслідування, а під час розгляду кримінальної справи по суті вже судом в порядку положень ст.ст. 315, 331 КПК України; нарешті, усунути протидію з боку правоохоронних органів застосуванню інституту необхідної оборони (ст. 36 КК України), який тільки в законодавчій площині проголошений зразково та прогресивно, але на практиці перебуває у сфері незбагнених мрій законослухняних громадян тощо.

Зазначені кроки сприятимуть подоланню корупції більше, ніж культивування її як образу ворогу в кримінально-правовій політиці України.

1. *Gorky Look. Сорта «того-самого», або Каррумба! (парт оне). Каррумба, або Дай сюда, иди отсюда (парт тво) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://gorky-look.livejournal.com/71734.html>*

2. Fontanilla K. *Overcoming the Exercise Plateau Effect* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://sacng.com/ng/blog/2010/10/overcoming-the-exercise-plateau-effect>
3. Sullivan B., Herbert H. Thompson. *What is the Plateau Effect?* // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.com/bob-sullivan/what-is-the-plateau-effec_b_3160082.html
4. ЄС виділяє 16 мільйонів євро на боротьбу з корупцією в Україні / Економічна правда // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/09/16/605743/>
5. ЄС і Данія виділили €16 млн на боротьбу з корупцією в Україні / LB.ua // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukr.lb.ua/news/2016/09/15/345242_ies_i_daniya_vidilili_16 mln_borotbu.html
6. Образ ворога. Ескалація конфлікту / Смеляненко Л. М., Петюх В. М., Торгова Л.В., Гриненко А.М. Конфліктологія : Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2003. – 315 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : buklib.net/books/24696/
7. Пономаренко Ю.А. Деякі перспективи розвитку кримінально-правової політики України на основі Доської Декларації 2015 року / Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов, (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – 564 с. – с. 142 – 146
8. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки / Постанова Кабінету Міністрів України № 265 від 29 квітня 2015 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-n>
9. Савінова Н.А. Ефект плато (plateau effect) у парадигмі вітчизняної кримінально-правової доктрини / Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов, (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – 564 с. – с. 119 – 124
10. Стрельцов Є.Л. Еволюція у розумінні корупції: зміна акцентів / Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов, (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – 564 с. – с. 65 – 70

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Кафедра кримінального права навчально-наукового
юридичного інституту

Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем
політики в сфері боротьби зі злочинністю Науково-дослід-
ного інституту вивчення проблем злочинності імені ака-
деміка В.В. Сташиса НАПрН України

Служба безпеки України

Львівський форум з кримінальної юстиції

Івано-Франківський обласний осередок Всеукраїнської
громадської організації «Асоціація кримінального права»

Матеріали Міжнародної науково-
практичної конференції

«Політика в сфері боротьби зі злочинністю»

9-10 грудня 2016 року

Івано-Франківськ, 2017

Редакційна колегія:

Борисов В.І. - академік НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Фріс П.Л. - Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В.Сте-фаника, академік АНВШУ України доктор юридичних наук, професор;

Гацелюк В.О. - кандидат юридичних наук, Національний радник з правових програм Координатора проектів ОБСЄ в Україні;

Микитин Ю.І. - заступник директора Юридичного інституту імені В.Сте-фаника, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника;

Козич І.В. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального пра-ва Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника

М34 Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю" [Текст]. - Івано-Франківськ, 2017. - 349 с.

В збірнику розміщені матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю", проведеної 9-10 грудня 2016 року спільно Навчально-науковою лабораторією дослідження проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В.Сташиса НАПрН України, кафедрою кримінального права Юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Сте-фаника та Службою безпеки України за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні. Конференція традиційно присвячена проблемам політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні.

Матеріали збірника можуть бути використані в науково-дослідній та ви-кладацькій діяльності